

DJEVOJČICE U STRUČNOM OBRAZOVANJU U CRNOJ GORI

JU CENTAR ZA STRUČNO
OBRAZOVANJE

DJEVOJČICE U STRUČNOM OBRAZOVANJU U CRNOJ GORI

Naziv: Analiza: Djevojčice u stručnom obrazovanju u Crnoj Gori

Priredila: mr Mirjana Popović

Izdavač: JU Centar za stručno obrazovanje, Novaka Miloševa 18

veb-adresa: www.gov.me/cso

Za izdavača: Aleksandra Lalević

Lektura i korektura: Magdalena Jovanović

Dizajn: Danilo Gogić

Štampa: "DOT" d.o.o.

Tiraž: 50 komada

Svi izrazi koji se u publikaciji koriste za fizička lica u muškom rodu, obuhvataju iste izraze u ženskom rodu.

Podgorica, decembar 2024. godine

UVOD

Obrazovanje je ključni proces u okviru kojeg pojedinac stiče vještine i alate potrebne da razvija kritičku svijest i samosvijest, preispituje sebe i društvo koje ga okružuje, postaje ličnost.

Rodna ravnopravnost je pojam koji označava jednakost muškaraca i žena u svim sferama društva, uključujući prava, odgovornosti i mogućnosti. Cilj rodne ravnopravnosti je osigurati da oba pola imaju jednake uslove i mogućnosti da učestvuju u svim oblastima društvenog, ekonomskog, političkog i kulturnog života. Između ostalih, ključni aspekti rodne ravnopravnosti su: pristup obrazovanju, a iz ovog aspekta slijede i kvalitativno su povezani sa njim: jednaka zastupljenost na tržištu rada, ravnopravno učešće u donošenju odluka, kao i prevazilaženje rodno nametnutih uloga i rodni stereotipa.

Muškarci i žene, odnosno djevojčice i dječaci bi trebalo da imaju jednaka prava na obrazovanje i mogućnost da razvijaju svoje potencijale bez diskriminacije. Jednak pristup obrazovanju direktno je povezan sa jednakim mogućnostima u zapošljavanju, platama i napredovanju na poslu, sa ravnopravnim učešćem žena i muškaraca u donošenju političkih i poslovnih odluka, sa prevazilaženjem ukorijenjenog mišljenja da su žene više „prirodno“ orijentisano ka brizi o porodici, dok su muškarci zaduženi za privređivanje.

Statistike pokazuju da države koje njeguju i promovišu princip rodne ravnopravnosti bilježe veći ekonomski razvoj, veći stepen produktivnosti i inovativnosti što za posledicu ima smanjenje siromaštva naročito siromaštva žena jer se u njima kreira društvo u kojem svaki pojedinac ima pravo na dostojanstven život i ravnopravne šanse.

Uključivanje djevojčica u proces obrazovanja je važan aspekt borbe za rodnu ravnopravnost, ali i dio šireg napora za socijalni

i ekonomski napredak države. Iako su postignuti značajni koraci ka poboljšanju položaja djevojčica u procesu obrazovanja u Crnoj Gori, određeni izazovi i dalje postoje i posljedica su tragova historijskog konteksta tradicionalno patrijarhalnog karaktera crnogorskog društva.

U prošlosti je djevojčicama u Crnoj Gori pristup obrazovanju bio ograničen. Tradicionalno društvo je često stavljalo naglasak na ulogu žene u kući i porodici. Kada bi se i u porodičnoj zajednici u Crnoj Gori povelu riječi o obrazovanju uvijek bi u prednosti bili dječaci, jer su djevojčice tretirane kao "druga kuća" ili "tuđa večera". Nakon Drugog svjetskog rata, djevojčice su počele da ostvaruju veća prava na obrazovanje i učestvuju u radnoj snazi. Prvi pomen o školovanju ženske djece nalazimo 1867. godine, kada je Jelena Vicković na Cetinju u neinstitucionalnoj formi okupljala djevojčice i opismenjavala ih. Prva privatna škola za djevojčice otvorena je 1872. na Cetinju, da bi dvije godine kasnije bila pretvorena u državnu osnovnu školu za obrazovanje ženske djece. Prvi ženski srednjoškolski zavod u Crnoj Gori osnovan je 1863. godine pod nazivom Đevojački institut. U periodu 1863 - 1910. godine ovu uglednu školu pohađalo je 450 vaspitanica. Od njih je samo 205 bilo iz Crne Gore, a ostale su bile iz drugih država.

U savremenoj Crnoj Gori, pristup obrazovanju je formalno ravnopravan za muškarce i žene. Prema dostupnim podacima, stopa upisa djevojčica u osnovne i srednje škole jednaka je ili čak nešto veća u odnosu na dječake, što pokazuje da su djevojčice jednako zastupljene u ranim fazama obrazovanja.

Kao pozitivni pomaci može se definisati postojeći zakonodavni okvir. Naime, Crna Gora je donijela niz zakona i strategija u cilju unapređenja rodne ravnopravnosti i prava djevojčica/žena na obrazovanje. Posebno treba istaći uvođenje Zakona o zabrani diskriminacije i Zakona o rodnoj ravnopravnosti što je značajan korak naprijed u stvaranju jednakih uslova za sve. Tu je naravno

i podrška međunarodnih organizacija, poput Ujedinjenih nacija (UN), Evropske unije (EU), i Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS), koje pružaju podršku programima koji promovišu obrazovanje djevojčica/žena i rodnu ravnopravnost u Crnoj Gori.

Trenutno je u Crnoj Gori stopa upisa djevojčica u osnovne i srednje škole visoka. Takođe, visok procenat djevojčica završava srednju školu. Evidentirana je i sve veća zastupljenost djevojčica u tehničkim i prirodnim naukama, odnosno srednjim stručnim školama, iako su one i dalje manje prisutne u ovim oblastima u odnosu na gimnazije ili stručne škole u kojima se obrazuju na društvenim smjerovima. U posljednjim decenijama sve veći broj djevojaka nastavlja obrazovanje na univerzitetima, i one često premašuju mladiće kada je reč o broju diplomiranih studenata.

Položaj žena u Crnoj Gori u društvenom kontekstu oblikovan je dugom istorijom patrijarhalnih normi i tradicionalnih vrijednosti, koje i danas igraju značajnu ulogu u oblikovanju uloga žena i muškaraca. Međutim, posljednjih decenija došlo je do važnih promjena koje su poboljšale status žena u različitim sferama društva, ali izazovi i dalje ostaju prisutni, posebno u pogledu rodne ravnopravnosti i uklanjanja diskriminacije.

Međutim, iako statistički podaci pružaju uvid u određene pozitivne trendove kada je u pitanju obrazovanje djevojčica/djevojaka, ipak su još uvijek prisutni određeni društveni izazovi koji prate ove procese:

- 1. Rodni stereotipi:** Uprkos visokim stopama upisa, tradicionalni rodni stereotipi i dalje imaju značajan uticaj na obrazovanje. Postoji tendencija da se djevojčice češće usmjeravaju ka „ženskim“ zanimanjima, kao što su obrazovanje, zdravstvo i humanističke nauke, dok su tehničke i inženjerske oblasti manje zastupljene (rodna segregacija);

- 2. Ruralne oblasti:** Pristup obrazovanju za djevojčice iz ruralnih i manje razvijenih područja Crne Gore je izazovniji nego za one u urbanim sredinama. Tradicionalne norme i siromaštvo, odnosno kulturološki otpor zasnovan na patrijarhalnim matricama mogu dodatno ograničiti mogućnosti djevojčica iz ruralnih oblasti da se školuju, posebno na višim nivoima;
- 3. Djevojčice s invaliditetom:** suočavaju se sa dodatnim rodним stereotipima i predrasudama kako u okviru primarne porodice, tako i u procesu obrazovanja (nedovoljna prilagođenost prostora, materijala za učenje, neprihvatanje u obrazovnoj zajednici, nasilje), ali i u široj zajednici;
- 4. Nasilje i diskriminacija:** Rodno zasnovano nasilje, kao i diskriminacija prema djevojčicama i djevojkama, mogu predstavljati prepreke u obrazovnom procesu. Iako Crna Gora radi na prevenciji nasilja i diskriminacije, ovi izazovi i dalje postoje i zahtijevaju kontinuirane napore;
- 5. Nejednakost na tržištu rada:** Iako žene često imaju visoke obrazovne kvalifikacije, one su i dalje manje zastupljene na visokim pozicijama u mnogim sektorima, posebno u oblastima poput politike, biznisa i tehnologije. Rodna nejednakost u zapošljavanju i platama (rodni jaz u platama) ostaje problem čak i kod visoko obrazovanih žena;
- 6. Ograničeno političko učešće žena:** Ženama je i dalje teško da se probiju na uticajne političke i društvene pozicije, uprkos formalnim kvotama i zakonima što dalje otežava implementaciju zakonskih mjera koje promovišu rodnu ravnopravnost, ali i solidarnost.

PSIHOLOŠKA PODRŠKA RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI U STRUČNOM OBRAZOVANJU

Psihološka podrška rodnoj ravnopravnosti u stručnom obrazovanju neophodna je za stvaranje inkluzivnog obrazovnog sistema u kojem svi učenici imaju jednake šanse za uspjeh. Svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, invaliditet, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju prvi je cilj Opšteg zakon o vaspitanju i obrazovanju.

Psihološka podrška rodnoj ravnopravnosti u stručnom obrazovanju ključna je za stvaranje okruženja koje podržava svestrani razvoj svih učenika. Stručne škole su često tradicionalno povezane s određenim rodnim stereotipima, kao što su na primjer stavovi da je mašinstvo za mladiće, a kozmetički smjerovi za djevojke. Zato su stručne škole u posebnom fokusu kada je u pitanju primjena mjera koje omogućavaju svim učenicima/ učenicama da slobodno prate svoja interesovanja i ambicije i da biraju karijere bez pritiska i predrasuda. Izbor zanimanja ne treba da zavisi od rodnih očekivanja već od ličnih vještina, talenata i želja.

Sistematska podrška u školama pomaže u izgradnji samopouzdanja, ruši stereotipe i doprinosi društvu koje njeguje različitost i poštovanje prema svim karijernim putevima, bez obzira na rod. Neki od važnih aspekata psihološke podrške u smislu doprinosa rodnoj ravnopravnosti bili bi:

- 1. Rana i kontinuirana edukacija:** vaspitači/vaspitačice, učitelji/ učiteljice, kao i stručni saradnici/ stručne saradnice u vrtićima i školama imaju značajan uticaj na percepciju rodnih uloga. Kroz radionice i razgovore, važno je djecu, roditelje i zaposlene osviješćivati o štetnosti i negativnim društvenim posljedicama rodnih stereotipa. Na taj način se stvara senzibilisana sredina u kojoj djeca slobodno rastu i prepoznaju svoja interesovanja, potencijale i ambicije;

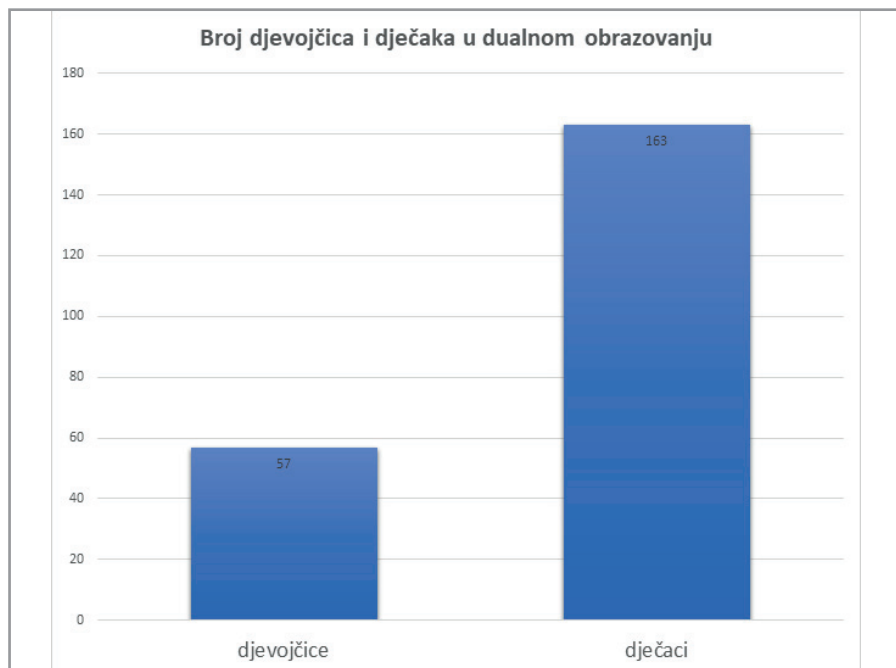
2. **Podrška kroz savjetodavni rad:** stručni saradnici/ stručne saradnice mogu igrati ključnu ulogu u podršci učenicima/ učenicama kroz individualni i grupni rad. Svakome ko kod sebe prepozna pritisak zbog rodni stereotipa ili je izložen diskriminaciji potrebno je omogućiti prostor gdje će se osjećati podržano i sigurno. Osnaživanje u pravcu samoprihvatanja doprinosi izgradnji lične stabilnosti i integriteta. Na taj način mlade osobe razvijaju samopouzdanje i osjećaj pripadnosti u odabranom profesionalnom području;
3. **Aktivnosti usmjerene na razvijanje empatije i socijalnih vještina:** učenje o empatiji i razvijanje socijalnih vještina može doprinijeti boljem razumijevanju među učenicima i smanjivanju stepena diskriminacije. Psihološka podrška može uključivati aktivnosti usmjerene ka podizanju svijesti o važnosti međusobnog poštovanja, ravnopravnosti i pravu na izbor u svim oblastima života mladog čovjeka;
4. **Rodno senzitivni sadržaji u obrazovnim programima i nastavnim materijalima:** vrlo je važno prikazivati u nastavnim sadržajima raznovrsne profesionalne uloge koje mogu biti privlačne svim učenicima bez obzira na razlike. Takođe, nastavnici mogu prikazivati primjere iz prakse gdje su uspješni stručnjaci i muškarci i žene u istim profesijama, kao i primjere za našu sredinu atipičnih izbora koje su pojedinci svjesno napravili iskoračivši iz rodni predrasuda, stereotipa hrabro slijedeći svoj lični put.

Vjera Mitrović-Radošević, psihološkinja

STATISTIČKA SLIKA¹

U školskoj 2024/25. ukupan broj učenika u stručnom obrazovanju je **18736**, od čega je djevojčica **8606** ili 45,9%, dok je dječaka **10130** ili 54,6% (Grafikon br.1). Razlika u broju upisanih djevojčica/dječaka je nekih 10%.

Taj procenat je konstanta u odnosu na posljednjih 5 godina (Grafikon br. 4).

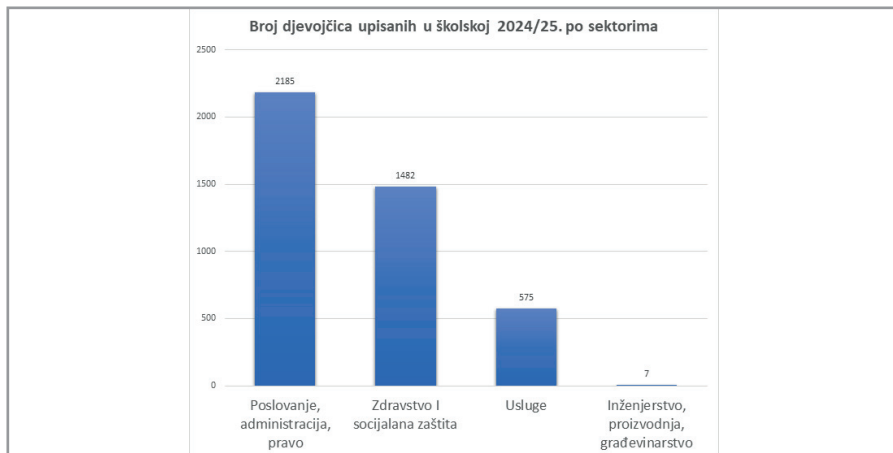

Grafikon br. 1: Broj djevojčica/dječaka u školskoj 2024/25.

Djevojčice i u stručnom obrazovanju najčešće biraju profesije koje se definišu kao pomažuće. U školskoj 2024/25. godini najveći broj djevojčica je upisan na obrazovnim programima koji pripadaju sljedećim sektorima: Poslovanje administracija, pravo, njih **2185**, zatim slijedi sektor Zdravstvo i socijalna zaštita, njih **1482** i sektor Usluge, njih **575**.

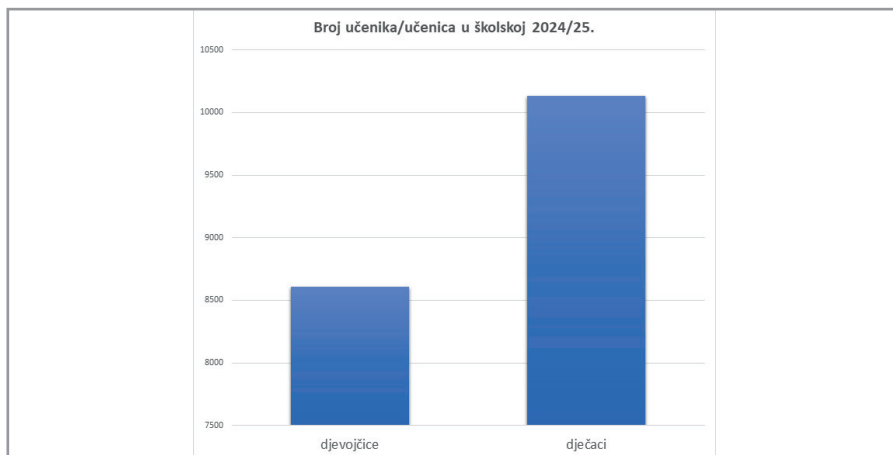
¹ Statistički podaci u okviru Analize predstavljaju podatke koji mogu biti osnova za dalje istraživačke procese u okviru ove oblasti.

S druge strane, samo je 7 djevojčica u školskoj 2024/25. godini upisalo obrazovni program Elektrotehničar energetike koji pripada sektoru Inženjerstvo, proizvodnja i građevinarstvo.²

Grafikon br. 2: Broj djevojčica upisanih u školskoj 2024/25. po sektorima.

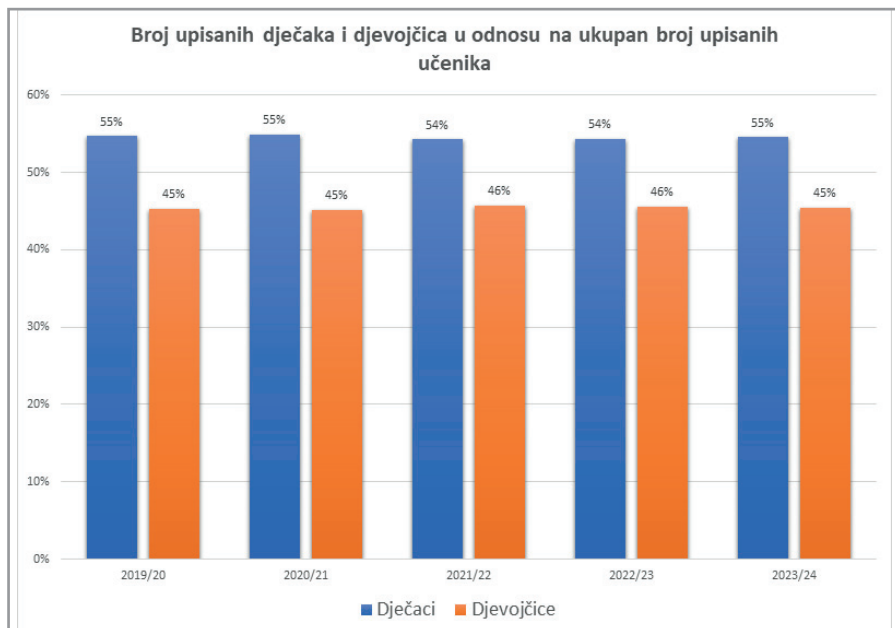
U dualnom obrazovanju u školskoj 2024/25. imamo ukupno 220 učenika, djevojčica 57 ili 25,9% i dječaka 163³ (Grafikon br. 3).

Grafikon br. 3: Broj djevojčica/dječaka u dualnom obrazovanju.

² Podaci su dobijeni sumiranjem broja učenika upisanih u pomenute obrazovne programe iz navedenih sektora.

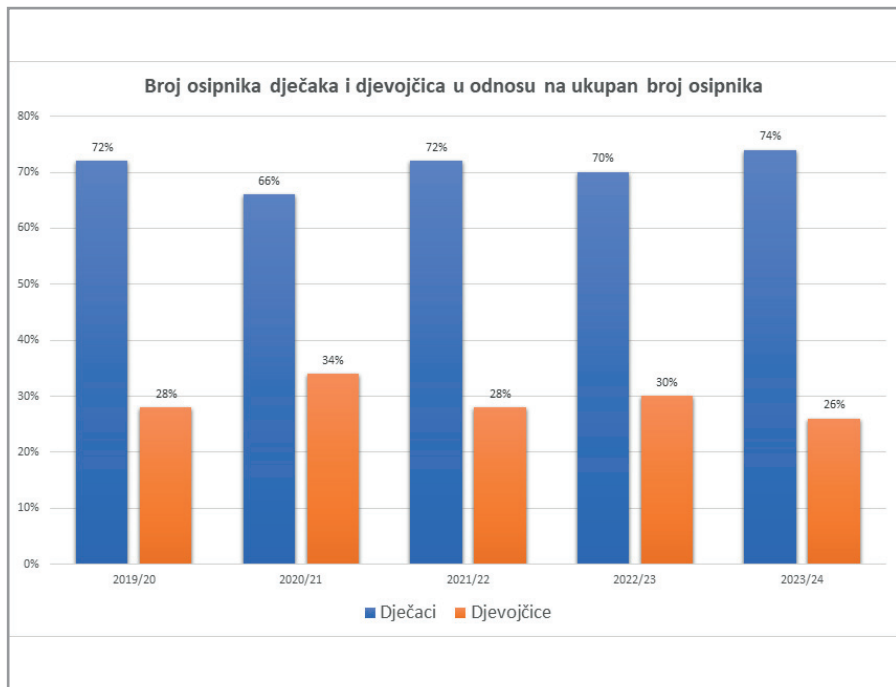
³ Podaci Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija.

Grafikon br. 4: *Procenat broja upisanih dječaka i djevojčica u odnosu na ukupan broj upisanih učenika u posljednjih pet godina.*

Kada je riječ o napuštanju stručnog obrazovanja možemo vidjeti da tu prednjače u značajnom procentu dječaci. Na primjer, u prošloj školskoj 2023/24. 74% dječaka u odnosu na djevojčice je napustilo stručno obrazovanje, dok je procenat koji se odnosi na djevojčice 26%, što ukazuje da skoro 50% više dječaka u odnosu na djevojčice napušta školovanje. Procenat djevojčica/dječaka je po ovom parametru ujednačen za posljednjih pet godina (Grafikon br. 5). Razloge zašto značajno manji procenat djevojčica u odnosu na dječake napušta školovanje možemo tražiti u različitim aspektima društvenog konteksta: u vaspitanju, promjenama u društvenom položaju žene u društvu i porodici, rodno zasnovanim društvenim ulogama koje nameću veći stepen odgovornosti, ličnom aspektu, motivaciji, karakternim crtama ličnosti.⁴

⁴ Odgovore na ova i druga pitanja možemo dobiti dubljom analizom ukupnog društvenog konteksta i s njim u vezi i sistema obrazovanja. Ova Analiza Centra za stručno obrazovanje jeste doprinos podsticanju daljih istraživanja na mnoštvo različitih tema u ovoj oblasti.

Grafikon br. 5: Procenat broja osipnika dječaka i djevojčica u odnosu na ukupan broj osipnika.

ANALIZA RAZGOVORA NA FOKUS GRUPI:⁵

Iako važi stav da na djecu u periodu adolescencije najznačajniji uticaj ima vršnjačka grupa, učesnice fokus grupa su u najvećem broju izjave taj stav demantovale. Istakle su da su bile samostalne u odabiru srednje škole. Istina je, kako ističu, da je postojao određen stepen roditeljskog uticaja, ali su one ipak kako kažu "uspjele da istjeraju svoje". Ovaj stav ide u prilog činjenici da je u nekim segmentima porodičnih i kulturoloških odnosa primjetna promjena određenih obrazaca roditeljstva kojima se pravi otklon od tradicionalističkih vrijednosti, prije svega u porodičnoj zajednici. Ta promjena se ispoljava kroz, kako učesnice fokus grupe zaključuju, roditeljsku praksu koja sve više uvažava potrebe, osjećanja i mišljenja djeteta. Na taj način u prvi plan se stavlja koncept autonomije i individualizacije u okviru porodičnih odnosa.

Ono što je za sagledavanje procesa obrazovanja izuzetno važno jeste njihova saglasnost u stavu da proces karijernog vođenja nijesu iskusile, da su donijele odluku o obrazovanju na osnovu svojih želja i lične percepcije šta bi ta škola mogla da im donese u smislu znanja i vještina, kao i vizije budućeg zanimanja. Nedovoljno razvijen proces karijernog vođenja u sistemu prije svega bazičnog obrazovanja može da proizvede značajan broj izazova koji se odnose na pogrešan izbor škole, neadekvatno prepoznavanje potencijala i mogućnosti djeteta što sve za posljedicu može imati: nizak stepen postignuća u učenju, agresivnost i neadekvatnu komunikaciju na različitim nivoima (učenik škola/nastavnici, dijete/roditelji, roditelji/škola/nastavnici, dijete/vršnjačka grupa), veći stepen drop out-a.

⁵ Fokus grupe su održane sa srednjoškolcima iz srednjih stručnih škola u Podgorici (JU SETŠ "Vaso Aligrudić", JU SEŠ "Mirko Vešović", JU ŠSVSO "Sergej Stanić", JU SSŠ "Ivan Uskoković", JU SSŠ "Spasoje Raspopović").

Većina njih je istakla da su zadovoljne izborom i da je škola, način organizacije nastave i odnos na relaciji nastavnik učenik ispunio njihova očekivanja. Ono što primjećuju jeste nedostatak neformalnog obrazovanja u okviru škola koje bi im kako ističu svojim sadržajem pružilo određena znanja i kompetencije koje im se zbog obimnosti obrazovnog programa ne nudi na redovnim časovima. Većina njih ističe da se u školama osjećaju sigurno, iako mogu da evidentiraju i neke događaje koje bi opisale kao nasilje prije svega verbalno i sajber nasilje oslonjeno na rodni predrasudama i stereotipima, i to kako od strane vršnjaka, ali i od strane nastavnika. Daju primjer izjave od strane nastavnika koje se odnose na način komentarisanja njihovog trenutnog postignuća u učenju. Ukoliko se učenice u određenom trenutku suočavaju sa niskim nivoom postignuća, nastavnici taj momenat često povezuju sa određenim segmentima koji se odnose na njihov lični život (normalnim fazama u periodu adolescencije), pri čemu su po mišljenju učesnica u fokus grupi te izjave često neargumentovane, rodno zasnovane, površno date, a ne tako rijetko mogu biti i uvredljive ili ih učenice mogu percipirati kao takve.

U stručnoj školi u kojoj po broju učenika ima značajno više dječaka (u nekim odjeljenjima uopšte nema djevojčica) učesnice fokus grupe ističu da na časovima odjeljenjske zajednice čuju često konstataciju da dječaci prema djevojčicama treba da se ponašaju "kao prema sestrama". Učesnice fokus grupe ovaj iskaz dat od strane odjeljenjskog starješine smatraju neadekvatnim i definišu ga kao ostatke tradicionalizma.

UMJESTO ZAKLJUČKA

KREIRANJE MREŽE PODRŠKE ZA DJEVOJČICE U STRUČNOM OBRAZOVANJU

U procesu kreiranja mreže podrške za djevojčice u stručnom obrazovanju odrasli kao kreatori i nosioci tog procesa treba da imaju svijest o postojećem društvenom kontekstu koji još uvijek sadrži kao aktivne elemente tradicionalizma i patrijarhata.

Neki od elemenata čija bi implementacija uspostavila kvalitetnu mrežu podrške za djevojčice u stručnom obrazovanju su:

- 1. Mentorstvo i uzori**, odnosno povezivanje djevojčica sa ženama koje su uspješne u njihovim poljima stručnog obrazovanja, odnosno ženama koje su postigle uspjeh u sektorima koji se percipiraju kao tipično muški kako bi djevojčice mogle vidjeti da je uspjeh ipak moguć;
- 2. Umrežavanje i peer podrška** formiranje grupa unutar škola ili obrazovnih centara, gdje djevojčice mogu dijeliti iskustva, razgovarati o izazovima i pružiti međusobnu podršku ili umrežavanje sa sličnim mrežama, djevojčicama može omogućiti da se osjećaju dijelom većeg pokreta. Kroz peer podršku djevojčice u stručnom obrazovanju imaju priliku da se povežu, međusobno ohrabre i izgrade pozitivno okruženje koje bi podstaklo njihov profesionalni i lični rast;
- 3. Uključivanje roditelja i zajednice** može biti važan faktor u stvaranju podrške djevojčicama u smislu prepoznavanja određenih procesa i odnosa roditeljstva u nekom drugom kontekstu i prostoru;
- 4. Uključivanje poslodavaca** koji djevojčicama mogu pružiti realan uvid u radne uslove i moguće karijerne puteve;

- 5. Organizacija takmičenja i projekata** kroz koji bi se promovisale vještine djevojčica i njihove kompetencije;
- 6. Karijerno vođenje** je jedan od najznačajnijih segmenata obrazovnog procesa kako na individualnom, tako i na društvenom nivou. Na individualnom nivou pomaže djetetu da jasno definiše ciljeve i interese, razvije relevantne vještine, odnosno podstiče njegov lični rast i razvoj. U društvenom smislu utiče na adekvatno prepoznavanje procesa u okviru tržišta rada i unapređenja zapošljivosti.

Izdavač: JU Centar za stručno obrazovanje

Autorka: mr Mirjana Popović, rukovoditeljka Odjeljenja za razvoj kvalifikacija u stručnom obrazovanju

Tehnička obrada: Danilo Gogić, samostalni savjetnik II za administriranje i dizajn

Lektura: Magdalena Jovanović, samostalni savjetnik I za odnose sa javnostima i lektorisanje